

**TÜRK- SUUD İLİŞKİLERİNE KATKISI BAKIMINDAN CUMHURBAŞKANI
KENAN EVREN'İN SUUDİ ARABİSTAN ZİYARETİ (21-24 Şubat 1984) ***

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BOSTANCI

Kastamonu Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
mustafabostanci066@hotmail.com

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ve yıkılması üzerine Necid Emiri İbn-i Suud, Hicaz'ı topraklarına katarak kendisini 1926'da Hicaz ve Necid Kralı ilan etmiş, 1932'de ise ülkenin ismini Suudi Arabistan Krallığı olarak değiştirmiştir. Türkiye, İbn i Suud'un Krallığını ilk tanıyan devlet olmuş ve iki ülke arasında 3 Ağustos 1929 tarihinde bir Dostluk Anlaşması imzalamıştır. İki ülke ilişkileri 1970'lerin sonlarına kadar istenilen düzeyde gelişme göstermemiş ve mesafeli bir yaklaşım sergilenmiştir. 1980'li yıllarda ikili ilişkilerde ciddi bir hareketlenme ve yakınlaşma sağlanmıştır. Bu bağlamda Şubat 1984'te Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yaptığı ziyaretin ardından aynı yılın Eylül ayında Prens Abdullah bin Abdülaziz Türkiye'yi ziyaret etmiş, Mart 1985'te de Başbakan Turgut Özal Suudi Arabistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Özellikle Kenan Evren'in Ziyareti, geleneksel Türk dış politikasının dışına çıkıldığı izlenimi vermesi bakımından incelenmeye değer niteliktedir. Bu çalışmada Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ziyareti özellikle dönemin basınına göre aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kenan Evren, Kral Fahd, Türkiye, Suudi Arabistan.

**TURKISH PRESIDENT KENAN EVREN'S VISIT TO SAUDI ARABIA, BETWEEN
21-24 FEBRUARY 1984, AND ITS CONTRIBUTION TO TURKISH-SAUDI
RELATIONSHIPS**

ABSTRACT

Upon the destruction and destruction of the First World War by the Ottoman State, Emir of Najd Ibn Saud added Hijaz to his lands and declared himself King of Hijaz and Najd in 1926. In 1932 he changed the name of the country to Saudi Arabia Kingdom. Turkey became the first state to recognize the Kingdom of Ibn-i Saud and signed a Friendship Agreement between the two countries on 3 August 1929. The relations between the two countries have not developed at the desired level until the end of the 1970s and a distant approach has been demonstrated. In the 1980s, bilateral relations were actively promoted and converged. In this context, following the visit of President Kenan Evren in February 1984, Prince Abdullah bin Abdulaziz visited Turkey in September of the same year and in March 1985 Prime Minister Turgut Özal made a visit to Saudi Arabia. Especially, the visit of Kenan Evren is worth examining in terms of giving the impression that it is out of traditional Turkish foreign policy. In this study, the visit of President Kenan Evren was tried to be illuminated and evaluated according to the press of the period.

Keywords: Kenan Evren, King Fahd, Turkey, Saudi Arabia.

* Bu makale yazarın "Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri(1926-1990)" adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

1. 1. 1980 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Özellikleri

Bu dönemde Türk dış politikasının niteliğini üç temel öge etkiledi: Uluslararası ortam, 12 Eylül'ün niteliği ve Özal ögesi (Oran, 2008:26). 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonraki dönemde Türkiye geleneksel dış politika çizgisinden ayrılmadı. Yeni koşullarda Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkilerinin fiilen askıya alınması kaçınılmazdı, fakat Avrupa Konseyi ile ilişkilerin devam etmesi ve bu suretle Batı ile ilişkilerin önemli bir unsurunun korunması için büyük çaba harcandı ve bunda başarı sağlandı. NATO içinde de işbirliği aynı yoğunlukta sürdürüldü. Bu devirde Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşarak Orta Doğu politikasına daha fazla ağırlık vermek yolunu tuttuğuna ilişkin iddialar geçerli değildir. Orta Doğu politikasında da, değişen koşulların gerektirdiği ayarlamalar hariç, geleneksel çizgide kalındı (Türkmen, 2010:23).

1980 sonrası uluslararası ortamın en önemli özelliği “küreselleşme” idi. Bir yandan bütün ülkeleri kapitalizmin kurallarıyla oynamaya ve ona eklemeye iten bu öge, aynı zamanda, bir yandan ABD'nin gücünü artırıyor bir yandan da ABD'nin etkisiyle güçleniyordu. Türkiye bu dönemde en çok ABD'nin “Yeşil Kuşak” projesinden etkilendi, çünkü 12 Eylül'ün politikaları bununla kesişiyordu.

Sovyetlere gelince, 1984'ten itibaren Gorbaçov politikalarının SSCB'yi içe çekmesi ve çok yumuşak bir dış politika izlemesi Türkiye'yi rahatlatmıştı (Oran, 2008:26-27).

1970'lerin uluslararası siyasi ve askeri ilişkilerine etkide bulunan “detant” dönemi, 1980 başından itibaren daha da gelişmek şöyle dursun, birdenbire ciddi bir sarsıntıya uğradı. Amerika-Sovyet ilişkileri süratle bozulduğu gibi, Batı ve Doğu ülkeleri arasındaki yakınlaşma da sarsıntıya uğradı (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996:598-599).

1973 ve 1978 petrol krizleri Orta Doğu'nun Batı için hayati önemini ortaya çıkarınca, NATO stratejilerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği doğdu ve ABD, SSCB'ye karşı geliştirilecek askeri stratejilerde dikkatini Orta Doğu üzerinde yoğunlaştırmaya başladı. Bu sırada bölge dengelerini altüst eden İran İslam İnkılabının gerçekleşmesi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Washington'un kaygılarını daha da arttırdı. Bunun üzerine gerek petrol kaynakları, gerekse stratejik konumu dolayısıyla kendisi için hayati önem taşıyan bölgeye ilişkin yeni bir teori geliştirmekte gecikmedi. “Yeşil Kuşak” olarak adlandırılan bu teoriye göre, İran'ın “radikal İslam”ına alternatif olarak Suudi Arabistan merkezli “ılımlı İslam”ı benimseyen ülkelere destek verilerek, SSCB'yi çevreleme politikası yürürlüğe konacaktı. Böylece hem SSCB çevrelenmiş olacak, hem de radikal İslam'ın Orta Doğu'da yayılması önlenilecekti. Pakistan, Suudi Arabistan, Bahreyn, Umman, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ve Mısır'ın içinde yer alacakları Yeşil Kuşak'ta, Türkiye'nin stratejik önemi artmıştı, çünkü bölgede meydana gelebilecek bir istikrarsızlıkta ABD Türkiye'deki üsleri kullanmayı planlıyordu (Fırat & Kürkçüoğlu, 2008:124).

1973 sonrasında petrol şokunun uluslararası alana getirdiği iktisadi sarsıntı, 1980'lerin başında atlatılmış durumdaydı. Uluslararası ekonomideki iyileşme, gelişme halindeki ülkeler için enflasyonun yarattığı çeşitli sorunların da hafiflemesi demektir. Petrol fiyatlarındaki durulma, hatta gerilemenin beslediği bu olumlu ortam, uluslararası siyasi ve askeri ilişkilerdeki nispi bozulmayı adeta dengeleyici biçimde etkiliyordu (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996:599).

1980'de iç karışıklıkların artması ve bir türlü Cumhurbaşkanı seçimlerinden sonuç alınamaması üzerine Ordu 12 Eylül 1980'de yönetime el koymuştur (Tezcan, 2008:729).

TÜRK- SUUD İLİŞKİLERİNE KATKISI BAKIMINDAN CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN'İN SUUDİ ARABİSTAN ZİYARETİ (21-24 Şubat 1984)

Müdahalenin lideri Kenan Evren'in 12 Eylül günü yaptığı radyo-televizyon konuşmasında, dış politikaya ilişkin şu ifade vardı:

“Türkiye Cumhuriyeti, NATO dâhil tüm ittifak ve anlaşmalara bağlı kalarak, başta komşularımız olmak üzere, bütün ülkelerle karşılıklı bağımsızlık ve saygı esasına dayalı, birbirlerinin iç işlerine karışmamak kaydıyla eşit şartlar altında ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirme kararındadır. Uluslararası sorunların barışçı yollarla çözülmesinden yana bir dış politika izlenmesine devam edilecektir.” (Gönlübol & Kürçüoğlu, 1996:600).

İç karışıklık ve terörü bitirme konusunda kararlı olan askeri yönetim, dış politika konusunda ciddi tavizler vermiştir. 1980’de Kenan Evren’in Amerika’nın Rogers Planı’nı kabul etmesiyle, Yunanistan’ın hiçbir taviz vermeden NOTO’ya geri dönüşü sağlanmıştır (Tezcan, 2008:729).

Bu dönemde Avrupa’dan yavaş yavaş uzaklaşan Türkiye, ABD’den başka yanaşacak kimsenin olmamasına doğru gidecek bir uluslararası yalnızlığa doğru yürümüştür (Oran, 2008: 28). Bu yıllar, 1970’li yıllarda izlenmeye çalışılan görece özerk dış politikadan bir sapma ve daha Amerikan eksenli bir dış politika izlenmeye başlandığı yıllar olarak nitelendirilir (Tezcan, 2008:731).

Bu dönemdeki bir başka önemli gelişme Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) ilan edilmesidir. Ancak BM Güvenlik Konseyi’nde bu ilana özellikle İngiltere ve Fransa’nın başını çektiği grup sert tepki gösterdi ve KKTC’nin ilanını kabul etmemeyi içeren Güvenlik Konseyi kararı kabul edildi. Bu dönemde Ermeni terörü ve Bulgaristan yönetiminin Türk azınlığa karşı izlediği asimilasyon politikası da Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı diğer sorunlardır (Tezcan, 2008:729-733).

Özal dönemine gelince, Cumhuriyet tarihinde hiç görülmedik biçimde Özal, hem başbakan hem de cumhurbaşkanı olarak dış politikada şahsen ön plana çıkmış ve bizzat kendisi ilişkileri yürütmeye çalışmıştır. Özal Türk dış politikasına yeni bir boyut ve yeni bir üslup getirdi. Böylece geleneksel içe dönük, pasif ve aşırı ihtiyatlı dış politika, yerini inisiyatif alma yeteneğine sahip, aktif ve cesur bir dış politikaya bıraktı. Özal dış politika anlayışını “calculated risk” yani hesaplı riziko almak, büyük düşünmek, hareketlilik ve cesarete dayandırdığı için kendisini dış politikada Atatürk’e benzetiyordu (Ersoy & Ersoy, 2002:165).

Bu dönemdeki Türk dış politikasını yönelim itibariyle üç ana bölüme ayırmamız mümkündür. Özal’ın dış politikadaki sacayağının birini, Türkiye’nin ikili anlaşmalarla ve karşılıklı çıkar birliği temeline dayalı işbirliğini siyasi ve ekonomik alanda komşuları ile geliştirmek, ikinci ayağını bölge ülkeleri ve İslam dünyası ile işbirliğini geliştirmek ve üçüncü ayağını da Batı pazarına açılmak ve Batı kurumları ile var olan ilişkileri en üst seviyeye çıkarmak oluşturuyordu.

Özal döneminde dış politikadaki ilişkilerin temelini serbest piyasa ekonomisinin belirlediği politik çerçeve oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Özal, hem Türkiye’nin komşularıyla hem de diğer ülkelerle olan ilişkilerinde oluşturulacak güvenlik, barış ve istikrar ortamının sürekli olabilmesi, bölge ve dünya barışının korunabilmesi için ekonomik ve ticari ilişkilerin uzun vadede ülkeler arasında ekonomik, kurumsal, siyasal ve sosyal yönden karşılıklı bağımlılığa dönüşmesiyle mümkün olacağı görüşündeydi.

Yine Özal döneminde Türkiye’nin dış politikasında hem komşu ülkelerle hem İslam dünyasıyla ve hem de Batı ile ilişkilerin geliştirilmesinde daha önceki dönemlere oranla bir denge politikası takip edildiği de gözlerden kaçmamaktaydı. Bu anlamda Türkiye’nin jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik konumu da göz önünde bulundurularak Doğu ile Batı arasında bir köprü vazifesi görmesi gerektiği görüşünden hareketle, Türkiye’nin hem Batı hem de komşu ve İslam ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi birbirlerini tamamlayan faktörler

olarak tanımlanmıştı. Fakat bu denge politikası Türkiye'nin Batı'yla olan bütünleşme amacına bir alternatif olarak geliştirilmemişti (Demiray, 2002:294-295)

Turgut Özal'ın Başbakanlığında dış politika konusunda ilk dönemde var olan hükümet içindeki uyum, Özal'ın dış politika konsepti nedeniyle zamanla bozulmuş ve hatta yer yer Dışişleri Bakanlığının devreden çıkarılmasına kadar gitmiştir (Tezcan, 2008:732).

Türkiye'nin daha aktif bir dış politika izlemeye başladığı bu dönemde, Özal'ın ekonomik kökenli olması nedeniyle dış politikada dış ticaret boyutu da ön plana çıkarılmıştır (Tezcan, 2008:732). AET ile ilişkilerde ise inişli çıkışlı bir seyir söz konusudur. 12 Eylül müdahalesiyle ilişkilerde bir durgunluk yaşanmış, 1981'de Yunanistan'ın AET'ye erken üyeliğinin gerçekleşmesi Türkiye açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996:600).

1. 2. 1980 Sonrası Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Yönelik Politikasının Temel Özellikleri

1980 askeri müdahalesiyle, dış politikada 1950'lerin DP çizgisini hatırlatan ABD güdümlü uygulamalar yaşandı. Fakat bu sürecin otuz yıl öncekinden farklı yönü, Ortadoğu ağırlıklı siyasal açılımlara Türkiye'yi götürmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Arap dünyası ile yaşayacağı en parlak dönemin kapısını açmasıdır (Hasgüler & Uludağ, 1999:27-36).

1980-83 döneminde, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle iktisadi alandaki ilişkileri gelişme göstermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa'yla ilişkilerinin sarsıntı içinde olması, Arap ülkeleriyle yakınlaşma gerekliliğini arttıran bir etkendi (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996: 606).

1980'lerin başında uluslararası sistemde ve Ortadoğu bölgesinde, hem bölgenin hem de Türkiye'nin kaderini yakından etkileyen üç önemli gelişme yaşandı: Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, İran İslam devrimi ve İran-İrak savaşıdır. Bu gelişmeler Türkiye'nin Ortadoğu'ya daha fazla dönmesine, daha fazla ilgilenmesine ve bir bakıma daha fazla kaynaşmasına katalizör etkisi yapmıştır.

Türkiye'nin 1980'lerdeki Ortadoğu'ya açılımı, ne daha önceki dönemlerde eşine rastlanır ne de karşılaştırılması pek mümkün olmayan bir örnektir. Bu dönemdeki Türkiye-Ortadoğu ilişkileri her bakımdan oldukça üst seviyede gelişmiş, her iki taraf açısından da olumlu sonuçlar doğurmuştur. Böylesi istisnai bir yakınlaşmanın oluşmasının nedenini, Türkiye'nin klasik devlet politikasının değişime uğramasında değil, bu dönemde ortaya çıkan gerçekten istisnai uluslararası konjonktürün yarattığı imkânlarda ve bu imkânları kullanan Özal liderliğinde aramak gerekir (Martin, 2002:224-232).

Eylül 1980 ile 1988 yılları arasında Orta Doğu'da bir İran-İrak savaşı yaşandı. Savaş süresince Türkiye tamamen tarafsız kaldı ve bu sayede her iki ülkeyle de ticaret yapabildi (Oran, 2008:15).

80'li yılların başında Türkiye İsrail ile olan diplomatik temsili azaltma yoluna gitti. Bundan daha büyüğü Türk muhalefet partileri TBMM'yi Eylül 1980'de o zamanki Türk Dışişleri bakanı Hayrettin Erkmen'in izlediği politikayı tartışmak için acil toplantıya çağırdı. Muhalefet milletvekilleri Siyonist varlığı desteklediği gerekçesiyle Erkmen'in dokunulmazlığının kaldırılmasını istemişti (En-Naimi, 1995:351).

İsrail, 1980 Temmuzunda Doğu Kudüs'ü de Batı Kudüs'e ilhak edip, kutsal Kudüs şehrini "ebedi ve değişmez başkent" yaptığı zaman, Türkiye bu ilhakı tanımadığını açıkça ilan etmiş ve İsrail hükümetinin Tel-Aviv'deki yabancı elçiliklerin Kudüs'e taşınmasını istediği zaman da Türkiye bunu da reddetmiştir (Armaoğlu, 2007:850).

TÜRK- SUUD İLİŞKİLERİNE KATKISI BAKIMINDAN CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN'İN SUUDİ ARABİSTAN ZİYARETİ (21-24 Şubat 1984)

Türk-Arap ilişkileri, 12 Eylül askeri darbesinden etkilenmedi (Ed-Dakuki, 1995:533). Darbe sonrasında giderek Avrupa'dan uzaklaşan Türkiye, Orta Doğu'yla, özellikle de Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamış (Fırat & Kürkçüoğlu, 2008:125) ve 12 Eylül idaresinin yeni ve dinamik bir Arap politikası takip edeceği görülmüştür (Armaoğlu, 2007:850). 12 Eylül müdahalesinden sonra 21 Eylül'de Başbakan Bülend Ulusu'nun kurduğu hükümetin programında dış politika konusunda; "Arap ülkeleri, İran ve Pakistan ile ilişkilerimiz bu kuvvetli bağlara ilaveten komşuluk ve coğrafi yakınlığın icabı olan bir anlayış ile yürütülecektir. Bölgemizdeki anlaşmazlıklar karşısında Türkiye'nin yaklaşımı, adalet ve hakkaniyet, her milletin kendi kaderini bizzat tayin etmesi, kuvvet yoluyla toprak ilhakının reddi gibi ilkelere dayanacaktır. Bu ilkeler çerçevesinde Orta Doğu sorununa karşı tutumumuz ve Filistin halkının haklı davasına desteğimiz de azimle sürdürülecektir" (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996:601) denilmekteydi. 1980'ler boyunca sadece siyasal alanla sınırlı kalmayıp askeri ve ekonomik alanlarda da görülen bu yakınlaşmanın ilk işaretleri 12 Eylül'de verilmişti. ABD'yle birlikte askeri darbeye destek veren ülkeler arasında yer alan Suudi Arabistan, MSP'nin kapatılmasına ve Genel Başkan Necmettin Erbakan'ın tutuklanmasına karşı çıkmadığı gibi (Fırat & Kürkçüoğlu, 2008:125), 12 Eylül günü Kral Halid Kenan Evren'e ilk kutlama mesajı çekenlerden biriydi. Bu durum, sol kamuoyunda Suudi Arabistan'ın imajını zedeleyen bir gelişme olmuş ve ABD ile işbirliği içinde darbeyi destekleyen ülke olduğu yorumlarının yapılmasına neden olmuştur (Yağbasan & Günek, 2010:123).

Öte yandan, 12 Eylül harekâtından iki buçuk ay sonra Türkiye, 26 Kasım 1980 de, İsrail ile diplomatik münasebetlerini ikinci kâtip seviyesine indirme kararı almıştır. 1956 Arap-İsrail savaşından beri, yani 24 yıldır, Türk-İsrail münasebetleri maslahatgüzarlar seviyesinde yürütülmekteydi. Türkiye 1956'da, İsrail'in Mısır'a saldırısı üzerine büyükelçisini geri çekmiş ve diplomatik temsilini maslahatgüzar seviyesine indirmişti. Şimdi ikinci kâtip seviyesine indirmekle Türkiye, gayet ehemmiyetli bir harekette bulunmuş olmaktadır. Bu jestin ve bu hareketin muhatabı şüphesiz Arap ülkeleri idi. 14 Aralık 1981'de İsrail parlamentosu Golan Tepelerini ilhak kararı aldığı zaman da Türkiye bunu protesto etmiş ve bu ilhakı da tanımamıştır (Armaoğlu, 2007:850-851). Kenan Evren, 1984 Şubatında Suudi Arabistan'a yaptığı ziyareti sırasında bu tutumu desteklemiş ve şöyle demiştir: "Biz her alanda Araplarla ilişkilerimizi güçlendirmek istiyoruz ve İsrail'in bölgede istikrarsızlığın kaynağı ve bölgedeki bütün gerilimlerden sorumlu olduğuna inanıyoruz." (Ed-Dakuki, 1995:533). Yine, 15 Kasım 1988'de Filistin Ulusal Konseyi'nin Cezayir'de Filistin Devleti'ni ilan etmesine Türkiye hemen tanıma ile karşılık vermiştir. Türkiye kırk yıl önce İsrail'i tanıyan ilk İslam ülkesi olmuşken, bu kez Filistin'i ilk tanıyan NATO üyesi oluyordu (Hasgüler & Uludağ, 1999:32).

Diğer taraftan, 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbenin nedenlerini incelerken iç koşullar kadar uluslararası koşulların da etkili olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim gerek üç yıl süren askeri yönetim, gerek 1983'te iktidara gelen darbenin sivil adamı Özal liderliğindeki ANAP hükümetleri, içeride temel ideoloji olarak "denetim altındaki ılımlı İslam"ın gelişmesine olanak sağlarken, Türkiye'yi dış politikada Avrupa'dan uzaklaştıkça ABD'ye bağladılar ve Yeşil Kuşak ülkeleriyle ilişkilerini geliştirerek 1950'lerde olduğu gibi aktif bir dış politika izlemeye başladılar. DP döneminin Orta Doğu politikasına siyasal anlayış açısından çok benzeyen 1980'lerdeki Orta Doğu politikasının temel farkı, özellikle 1983 sonrasında Özal'ın dış politika anlayışıyla bağlantılı olarak ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine de önem verilmesidir (Fırat & Kürkçüoğlu, 2008:125). Türkiye'nin 80'li yıllarda gerçekleştirdiği ekonomik reformlar, Irak ve Suudi Arabistan gibi petrol zengini Arap devletleri ile var olan ilişkilerin geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymuştur (Fehavi, 2012).

Özal Hükümeti'nin Arap dünyasına bakışı daha dinamik, cesur ve iş bitirici oldu. Özal, Türkiye için alışılmışın dışında, ama halkın şark toplumu özelliklerini yansıtan bir yönetim anlayışı geliştirdi. Araplarla ilişkilerin ancak çıkar temelinde gelişebileceğini iyi gören Özal, bu ortamı hızla kurmak amacıyla dış politikayı da tek adam olarak yönlendirmek ihtiyacını duydu (Hasgüler & Uludağ, 1999:32).

Kasım 1983 seçimlerinden sonra kurulan Özal hükümetinde Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Hataylı Vahit Halefoğlu'nun çok iyi Arapça konuşması, Ortadoğu'ya yönelik yakınlaşma politikasının sürdürüleceğinin adeta simgesel bir göstergesiydi. Özal Hükümeti, 14 Aralık'ta güvenoyu alır almaz iki konuda çabalarını yoğunlaştırdı: Yabancıların Türkiye'de mülk edinmelerini sağlayan yasa ve özel finans kuruluşlarıyla ilgili kararname. Daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilecek olan yabancıların Türkiye'de mülk edinmesine izin veren yasadan yararlanan Arap petrol zenginleri Boğaziçi'nden mülkler satın almışlardı. Yine Faysal Finans Kurumu ile Al Baraka Türk Özel Finans Kurumunun kurulduğunu bildiren Bakanlar Kurulu kararıyla Suudi sermayesi, Türkiye'ye girerek Türk ekonomik yaşamını da etkilemiştir (Fırat & Kürçüoğlu, 2008:127).

Aslına bakılırsa Türk Milletini doğuya bağlayan kıymetler, mefhumlar ve etkenler yapmacık değil doğal ve asli unsurlardır. Çünkü onların Türk'ün ruhunda derin kökleri vardır. Dedelerinden ve babalarından miras aldıkları fitratlarından ayrı değildir. Kişiliklerinin ve şahsiyetlerinin temel unsurlarından bir parçadır. Menfaate dayalı olmayan, herkesin çıkarına uygun, zorlama olmaksızın Arap ve İslam âlemiyle sağlam dostluk üzerine kurdukları iktisadi dayanışmada da bu durum ortaya çıkar. XX. asrın sonlarında görmeye başladığımız durum budur (El-Casir, 2002:26).

Diğer taraftan, Türkiye çelişkili bir durum içerisindedir. Bir taraftan Batıyla bütünleşmek isterken ve Amerika ile bağlantısını devam ettirmeye çalışırken, aynı zamanda Arap ve İslam âlemiyle de dostane ilişkilerini muhafaza etmek istemiştir. Çünkü bunda günden güne büyüyen birçok iktisadi menfaati ve çıkarı vardır (El-Casir, 2002:315).

2. CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN'İN SUUDİ ARABİSTAN ZİYARETİ (21-24 ŞUBAT 1984)

2. 1. Ziyaretten Beklentiler

Cumhurbaşkanı Kenan Evren 21 Şubat 1984'te Suudi Arabistan Kralı Fahd'ın resmi konuğu olarak Riyad'a gitmiştir. Türk heyetinde Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem, Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ve Milli Savunma Bakanı Zeki Yavuztürk ile özel sektörü temsilen Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar da yer almıştır (Hürriyet, 21 Şubat 1984 Salı:11).

Kenan Evren'in Arabistan ziyaretini Türk gazeteciler de takip etti. O dönemde Cumhuriyet Gazetesi Genel Yayın Müdürü olan Hasan Cemal, Milliyet Başyazarı Mehmet Barlas, ANKA Genel Yayın Müdürü Uluç Gürkan, Tercüman Gazetesi Ortadoğu Temsilcisi Kenan Akın, Günaydın Gazetesi Yazarı Ertuğrul Akbay ve Güneş Gazetesi Ortadoğu Temsilcisi Selahattin Sadıkoğlu da ziyareti izleyen gazeteciler arasındaydı.

Esenboğa Havaalanı'ndan Başbakan Turgut Özal, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Üruğ, TBMM Başkanı Necmettin Karaduman, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri, bazı bakanlar tarafından uğurlanan Evren (Milliyet, 22 Şubat 1984 Çarşamba:1), Esenboğa Havaalanı'ndan ayrılmadan önce verdiği yazılı demecinde, “gerek Türkiye, gerek Suudi Arabistan kendi bölgelerinde barış ve istikrarın idamesi açısından büyük gayret sarf etmekte ve önemli roller oynamaktadırlar” demiştir (Hürriyet, 22 Şubat 1984 Çarşamba:11).

Milliyet Gazetesi başyazarı Mehmet Barlas, Türkiye'nin Evren'in gezisinden ve Suudi Arabistan'dan beklentilerinden bahsettiği yazısında; Türkiye'nin istikrar içinde kalkınmak ve

TÜRK- SUUD İLİŞKİLERİNE KATKISI BAKIMINDAN CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN'İN SUUDİ ARABİSTAN ZİYARETİ (21-24 Şubat 1984)

çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak yolunda harcadığı çabaların aslında en büyük izleyicisinin Suudi Arabistan olması gerektiğini iddia ederek, Suudi Arabistan'daki yönetimin bugün kendini güven ve istikrar içinde hissediyorsa, bunda Türkiye'nin payının çok büyük olduğunu ve eğer Körfez ülkeleri, kuzeyden gelip güneyi etkileyecek bir siyasi çalkantının fırtınası içinde yaşamıyorsa, bunun teminatının Türkiye olduğunu ifade etmiştir.

Barlas, ayrıca, “buna karşı Türkiye, ne Suudi Arabistan'dan ne de diğer petrol ülkelerinden bir katkı istemektedir. Türkiye'nin istediği tek şey Arap ülkelerinin Türk teknolojisine, Türk ticaret ve sanayi ürünlerine pazarlarında ayrıcalıklı imkânlar tanınmasıdır. Türkiye'nin istediği, kanıtlanmış bir birikimin, Suudi yöneticileri tarafından daha çok desteklenmesidir” demiş ve Türk-Suudi dostluğunda, karşılıklı dayanışmanın çok önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır (Barlas, Milliyet, 22 Şubat 1984:7).

Uçağı Suriye semalarından geçerken Evren, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'a bir mesaj göndererek “kendisine ve Suriye halkına en iyi dileklerini” bildirmiş, aynı şekilde Ürdün semalarından geçişi sırasında da Kral Hüseyin'e “size en iyi dileklerimi sunar, kardeş Ürdün halkına mutluluklar dilerim” mesajını iletmıştır (Hürriyet, 22 Şubat 1984 Çarşamba:11; Milliyet, 22 Şubat 1984 Çarşamba:7).

Evren'in ziyaret ettiği Suudi Arabistan'da yaklaşık 85 Türk firması ve 120 bin Türk işçisi ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmaktadır (Tercüman, 22 Şubat 1984 Çarşamba:6).

Evren'in Suudi Arabistan'a yapacağı ziyaret, burada yaşayan Türkler arasında da heyecan yaratmış ve binlerce Türk'ün Evren'i görmek için sabırsızlandığı bildirilmiştir. Türk sanatçıların kasetlerinin çok tutulduğu Suudi Arabistan, Türk gurbetçilerle adeta ikinci Almanya görünümündedir (Hürriyet, 21 Şubat 1984 Salı:13).

2. 2. Kenan Evren Riyad'da

Sinop adlı THY uçağı ile saat 13.00'da Riyad Kral Halid Havaalanı'na inen ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Kral Fahd bin Abdülaziz tarafından büyük bir törenle karşılanmıştır. Evren, Türk bayraklarıyla donatılan havaalanında uçaktan inerken 21 pare top atışıyla selamlanmıştır (Milliyet, 22 Şubat 1984 Çarşamba:7; Tercüman, 22 Şubat 1984 Çarşamba:10).

Kral Fahd, Evren'i uçağın merdivenlerinde karşılamış ve iki lider samimi bir şekilde kucaklaşmıştır (Tercüman, 22 Şubat 1984 Çarşamba:10).

Milli marşların dinlenilmesinden sonra Evren'e, karşılamaya gelen Suudi yetkililer ile Türkiye'nin Cidde Büyükelçiliğinin yetkilileri takdim edilmiştir.

Evren'i Riyad'da Kral Fahd'ın yanı sıra, Başbakan Birinci Yardımcısı ve Milli Muhafız Komutanı Veliht Prens Abdullah bin Abdülaziz, Başbakan İkinci Yardımcısı Savunma ve Havacılık Bakanı Prens Sultan bin Abdülaziz, Riyad Belediye Başkanı ve Suudi Arabistan'ın Ankara Büyükelçisi karşılamışlardır. Daha sonra iki lider aynı arabaya binip, Türk ve Suudi bayraklarıyla donatılan yoldan kente doğru hareket etmişlerdir. İkâmetine tahsis edilen Kasr-el Mutamarat Sarayı'na giden Evren, burada Kral Fahd ile bir süre görüşmüştür (Hürriyet, 22 Şubat 1984 Çarşamba:11).

Dönemin Tercüman Gazetesi Ortadoğu Temsilcisi olan Kenan Akın, Kral Fahd'ın Evren ve beraberindekileri Konuk Sarayında ziyaret ettiğini vurgulayarak, kraliyet protokolünün Osmanlı'dan miras kaldığını açıklamıştır. Akın, “Osmanlı'nın protokol uygulamasına göre Arabistan'a gelen Müslüman ülke liderleri havaalanında karşılanır. Kaldıkları devlet misafirhanesinde ziyarette bulunulur” demiştir.

Aynı gün Kral Fahd, Evren onuruna Nasırıyye Sarayı'nda bir akşam yemeği vermiş ve yemekten önce Kral Fahd, Suudi Arabistan'ın en büyük nişanı olan ve devlet başkanlarına verilen "Abdülaziz Nişanı"nı Evren'e takdim etmiştir. Altından bir yıldız şeklinde olan nişan, yine altından bir kolye ile tamamlanmış şekildedir. Kral Fahd Evren'e ayrıca Türk-Arap dostluğunun bir simgesi olarak bir hançer de armağan etmiş, Evren de Fahd'a, bir leğen ve bir ibrikten oluşan altın bayraklı bir çeşmibülbül, oltu taşından yapılmış imamesi altın olan bir tespih ve bir Hicret Altını ile Fahd'ın at üzerindeki bir tablosunu armağan etmiştir. Kral özellikle çeşmibülbül çok beğenmiştir. Hediye teatisinden sonra başlayan ve yaklaşık 300 davetlinin katıldığı yemek bir saat sürmüştür (Milliyet, 22 Şubat 1984 Çarşamba:7; Hürriyet, 22 Şubat 1984 Çarşamba:11; Tercüman, 22 Şubat 1984 Çarşamba:10).

Cumhurbaşkanı Evren, Kral Fahd ile 22 Şubat'ta sabah ve gece baş başa beş saat süren iki ayrı görüşme yapmıştır. Nasırıyye Sarayı'ndaki bir buçuk saat süren sabahki görüşmelerde (Hürriyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:13). Evren, İran-Irak Savaşı'nın sona erdirilmesi için her türlü çabayı göstermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Evren, Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanının İran'a gideceklerini hatırlatarak, "barışa katkısı olacaksa ben bile Tahran'a giderim" demiş, Fahd ise Türkiye'nin bu konuda gösterdiği gayretleri takdirle karşıladığını ifade etmiştir (Milliyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:5; Tercüman,23 Şubat 1984 Perşembe:10).

Ayrıca Evren tarafından Türkiye'ye davet edilen Fahd'ın, bu daveti memnuniyetle kabul ettiği ve ziyaret tarihinin daha sonra saptanacağı da açıklanmıştır (Hürriyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:13).

2. 3. Resmi Görüşmeler

12.45'te başlayan resmi görüşmelerde ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi üzerinde durulmuş, Lübnan'ın bütünlüğü ve bağımsızlığı, İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi gerektiği, Filistin halkının meşru haklarının tanınması konularında iki ülke arasında tam bir görüş birliği sağlanmıştır. Görüşmeler sırasında, Türkiye, Suudi Arabistan'ın Kıbrıs konusundaki dostane tutumundan duyduğu memnuniyeti bir kez daha belirtmiştir (Hürriyet, 23 Şubat 1984 Perşembe: 13).

Evren ile Fahd, bir buçuk saat süren ikili görüşmelere geçtiklerinde, Kaya Erdem ile mevkidaşı Suudi Maliye Bakanı, Vahit Halefoğlu ile de mevkidaşı Suudi Dışişleri Bakanı Prens Faysal bir buçuk saate yakın görüşmüşler, toplantıdan sonra Halefoğlu, Türk basın mensuplarına, "görüşlerimiz arasında büyük yakınlıklar bulunduğunu belirttim. Faysal da aynı fikirde. Kıbrıs'taki görüşmeleri ve KKTC ilanının sebeplerini bir kere daha anlattım" demiştir (Hürriyet, 23 Şubat 1984 Perşembe: 13).

Görüşmelerin birinci bölümünün tamamlanmasından sonra verilen arada Malaz Hipodromu'nda onuruna düzenlenen at yarışlarını Kaya Erdem ve Vahit Halefoğlu ile birlikte izleyen Evren, birinci olan at ile yarışan Türk jokeyini kutlamış, yarışmada derece alan atların sahiplerine ödülleri vermiştir (Milliyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:5; Tercüman, 23 Şubat 1984 Perşembe:10).

Günün ikinci görüşmelerinde iki ülkenin heyetleri askeri ve ekonomik işbirliği konularını ele almışlar, görüşmeler sonunda savunma bakanlarının başkanlık ettiği heyetler arasındaki görüşmeler sonunda, "Askeri Eğitim-Öğretim ve Geçici Görev Alanlarında Ortak İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır (Fırat & Kürkçüoğlu, 2008:126). Türkiye'nin savunma konusunda başka devletlerle imzaladığı antlaşmalardan daha kapsamlı olduğu bildirilen anlaşma uyarınca, Suudi subayların Türk askeri okullarında kursiyer olarak eğitim görmesi, Türk öğretmenlerinin geçici görevlerle Suudi Arabistan'da bulunarak Suudi subaylara eğitim vermeleri mümkün olacaktır. Anlaşma ayrıca Türkiye'nin Suudi Arabistan'a hafif silah, avcı

TÜRK- SUUD İLİŞKİLERİNE KATKISI BAKIMINDAN CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN'İN SUUDİ ARABİSTAN ZİYARETİ (21-24 Şubat 1984)

botları ve askeri gemiler ihraç etmesini de öngörmektedir (Hürriyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:13).

Bu anlaşma çerçevesinde Temmuz 1984'te, aralarında F-5 ve F-104 pilotlarının da bulunduğu bir askeri heyet, görevi doğudaki petrol yataklarını korumak olan Kuzey Yemen sınırındaki Khaymis Mushayt üssüne giderek, buradaki Arap birliklerini eğitmeye başlamıştır. 15 Temmuz'da Savunma Bakanı Zeki Yavuztürk, Suudi Arabistan gezisi sırasında söz konusu üssü ziyaret ettiğinde, Kral Fahd kendisinden Türk askeri danışmanlarının çabalarından duyduğu memnuniyeti Evren'e iletmesini rica etmiştir. Yine Eylül 1984'te bir Suudi Arabistan heyeti Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bunun hemen ertesinde 1985'te de MKE ile Suudi Arabistan'ın ortaklaşa kimyevi madde üretimi için bir anlaşmaya vardıklarını iddia eden haberler yabancı basında yer almıştır. Söz konusu haberlere göre, ABD ve Federal Almanya da bu girişimlere katılacaklardı (Fırat & Kürkçüoğlu, 2008:126).

Türk-Suud ekonomik temaslarında ise Türk heyeti, daha önce getirilen 13 projeye ek olarak "geçekondu altyapı projesi" adlı yeni bir proje getirerek kredi talebinde bulunmuştur. Söz konusu projenin finans boyutu 200 milyon dolar olup, anlaşmalar sonucunda Suudi Kalkınma Fonu'nu temsilen bir heyetin Türkiye'ye gelerek ilke anlaşması imzalanmasının beklenmekte olduğu da gelen haberler arasındadır (Milliyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:5; Hürriyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:13). Yine iki ülke maliye bakanları arasında yapılan görüşmelerde, özel sektöre kurulacak "Türk-Suudi Ortak Yatırım ve Ticaret Şirketi" için hükümetlerin teşviklerinin sağlanması konusunda ilke anlaşmasına varıldığı gibi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar ile Suudi yetkililer arasında da 18 yatırım projesi, yatırım finansman şirketi kurulması, ticaret hacminin artırılması ve inşaat sektörü konularında da görüşmeler yapılmıştır (Fırat & Kürkçüoğlu, 2008:126).

Kenan Evren'in Suudi Arabistan ziyareti sırasında Kral Fahd Evren'e "olağanüstü" ve "çok önemli" olarak nitelendirilen bir yaklaşım göstererek, programda olmamasına rağmen 22 Şubat günü ikametine tahsis edilen sarayda Evren'i ziyaret etmiş ve üç buçuk saat süren baş başa bir görüşme yapmıştır. Fahd aynı akşam ayrıca, Riyad Emiri'nin Evren onuruna verdiği yemeğe de, sürpriz bir kararla katılarak Evren'le bir saat samimi bir biçimde sohbet etmiş, iki devlet başkanı yemekten sonra da ayrılmamışlardır. Kral Fahd'ın diplomatik kuralları ve Suudi geleneklerini aşan bu yakınlığı, görüşmelerin seyrinin olumluluğu yanında, ayrıntıları daha sonra belirlenecek işbirliği konularında hızlı ve çabuk karar alma umudunu da güçlendirmiştir (Hürriyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:13).

Evren ayrıca, görüşmeler başlamadan öce sabahleyin Suudi Arabistan Savunma Bakanlığı'nı ziyaret ederek Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hakkında bilgi almıştır (Hürriyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:13; Milliyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:5).

Evren'in ziyareti ve Türk-Suud ilişkileri konusunda Tercüman Gazetesi'nde oldukça önemli değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu değerlendirmelere göre, Suudi Arabistan'ın en büyük nişanı olan ve şimdiye kadar hiçbir devlet başkanına verilmediği söylenen "Abdülaziz Nişanı"nın Evren'e verilmesi son derece önemlidir. Yine tarihi ziyareti değerlendiren Suudi bir diplomat, "bundan daha güzeli olamaz" derken gerçeği mübalağasız dile getirmiştir. Aynı değerlendirmede ayrıca, "aslında dış politikaları bakımından birbirlerine çok yakın ve tarihten gelen bir bağlılıkla birbirlerini dost ve kardeş kabul eden Türkiye ile Suudi Arabistan arasında böylesine bir ilişki, daha doğrusu yıllarca gecikmiş böyle bir bağ normal karşılanmalıdır. Türkiye'nin Ortadoğu'da güçlü bir denge unsuru oluşunun başta Suudi Arabistan olmak üzere dost ülkeler tarafından memnunlukla karşılanması ne kadar normal ise o dost ülkelerin de Türkiye'ye bazı konularda yardımcı olması ve kolaylıklar sağlaması o kadar normaldir. Ne var ki çarpık zihniyet ürünü suni birtakım tabular bu dost ülkelerle kucaklaşmayı, el sıkışmayı ta bu günlere kadar geç bırakmasını da bilmiştir" ifadeleri de yer almıştır. Evren'in ziyaretiyle

ilgili bir Suudi diplomatın “geç oldu fakat güç olmayacak” sözü ziyareti sanki özetliyordu (Tercüman, 23 Şubat 1984 Perşembe: 10).

Suudi Arabistan ziyaretini sürdüren Evren 23 Şubat'ta, Kaya Erdem, Zeki Yavuztürk, Vahit Halefoğlu ve Türk heyetinin diğer üyeleriyle birlikte Basra Körfezi kıyısındaki sanayi kenti Cubail'e gitmiş, Cubail-Yanbu Kraliyet Komisyonu Başkanı Dr. Faruk Ahdar ile kentin ileri gelenleri tarafından ağırlanmıştır. Buradaki çeşitli kuruluş ve sanayi tesislerini ve Kral Fahd Sanayi Limanı'nı gezen Evren öğleden sonra yeniden Riyad'a dönmüştür (Hürriyet, 24 Şubat 1984 Cuma:13; Milliyet, 24 Şubat 1984 Cuma:10).

2. 4. Ziyaretin Basındaki Yankıları

Suudi Arabistan radyo ve televizyonu ile basını Evren'in ziyaretine geniş yer ayırmış, Evren-Fahd görüşmelerini manşetten vermiştir. Haberlerde iki devlet başkanının bölgedeki durumla ilgili olarak yaptıkları görüşmelerin bölgedeki sorunların çözümü açısından büyük önem taşıdığı yazılmıştır. Suudi basını iki ülke arasında imzalanan askeri eğitim ve öğretim alanındaki işbirliği antlaşmasına da geniş yer vermişlerdir (Hürriyet, 24 Şubat 1984 Cuma:13).

Bu arada diğer İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi için Pakistan, Libya ve Tunus ile de Suudi Arabistan'la imzalanan antlaşmaya benzer antlaşmaların imzalandığı, Cezayir ve Malezya ile de askeri eğitim antlaşmalarının imzalanacağı yetkililer tarafından ifade edilmiştir (Hürriyet, 24 Şubat 1984 Cuma:13).

Er-Riyad gazetesi Evren'in ziyaret haberini, “görüşmeler bugün başlıyor” başlığıyla ve Evren ile Fahd'ı bir arada gösteren renkli bir fotoğraf eşliğinde yayınlamış, alt başlık olarak da “Kral Hazretleri büyük misafirini karşıladı” ifadesini kullanmıştır. El-Cezire Gazetesi de haberinde, “Türkiye Cumhurbaşkanı resmi ziyaret için Riyad'da” başlığına yer vermiş ve Kral Fahd'ı Evren'e altın kılıç hediye ederken gösteren fotoğrafla birlikte yayınlamıştır. Londra'da yayınlanan ve günlük olarak Arap ülkelerinde satılan Şark-ül Evsad Gazetesi de haberi birinci sayfasında ve Evren'in, “bölgede Suudi Arabistan'ın rolü önemlidir” sözlerini kullanarak vermiştir (Milliyet, 23 Şubat 1984 Perşembe:5).

Kenan Evren'in Suudi Arabistan ziyaretiyle ilgili olarak şunları yazmıştır: “Evren'in değişik Yaklaşımı” başlıklı bir yazı kaleme alan ve aynı zamanda ziyareti yerinde takip eden gazeteciler arasında da yer alan Mehmet Ali Kışlalı; “son yıllarda Türk-Suudi ilişkilerini yakından izleyenler hep düş kırıklığına uğruyorlardı. Kim Riyad'a, Cidde'ye geldiyse düş kırıklığı içinde dönmüştü. Bir şeyler isteniyor, bir şeyler vaat ediliyor, sonra ortaya hemen hemen hiçbir şey çıkmıyordu. Bu arada zaman zaman gurur kırıcı davranış hikâyeleri de duyuluyordu.

Bu defa Evren'in yaklaşımı çok hem de pek çok değişik oldu. Cumhurbaşkanı ev sahiplerine apaçık bir mesajı, önce dolaylı, sora da doğrudan verdi. Türkiye ile Suudi Arabistan bu bölgenin önemli parçalarıydılar. Surunlar her ikisini de yakından ilgilendiriyordu. Bakış açıları hemen hemen aynı fakat görüşleri bilhassa İran-Irak savaşında oldukça farklıydı. Ama yakın istişarelerde bulunmaları, mümkün olduğunda birlikte hareket etmeleri her iki ülkenin de çıkarına olacaktı.” Kral Fahd'ın bu mesajı aldığını ifade eden Kışlalı ayrıca, Türkiye'nin Ortadoğu ve İslam âlemiyle ilişkilerine büyük önem ve ağırlık vermesi ve İran-Irak Savaşında takındığı tarafsız dostane tutumun şimdi daha da önem kazandığını vurgulamıştır.

Kışlalı, Türkiye'nin İslam dünyasında ve bölgede varlığını hissettiren bir başka girişimin, silahlı kuvvetler arasındaki eğitim anlaşmaları olduğunu ve böylesi bir yakınlaşmanın son derece önemli olduğunu da belirtmiştir. Buna ilaveten, bütün Türk heyeti

gibi Milli Savunma Bakanı Kaya Erdem'in de Suudilere değişik yaklaştığını, iki ülke arasındaki sorunun “kredi sorunu” olmadığını özellikle vurguladığını da bildirmiştir.

Kışlalı'nın ikili ilişkilere yaklaşımı şöyleydi: “Suudilerden alınacak birkaç milyon dolar kredi işe yaramaz. Türkiye için asıl önemli olan büyümesine sağlık kazandırmak ve ihracatını arttırmaktır. Suudiler, ithal ettiği on dört milyar dolarlık besin maddesinin bir milyarlık kısmını Türkiye'den alsalar, Türkiye'den daha fazla işçi talebinde bulunsalar Türkiye çok daha kazançlı çıkacaktır. İşte Kaya Erdem de Türkiye için önemli yakın ve sağlıklı ilişkiler kurmaya çalışıyor.”

Cumhurbaşkanı Evren'in şahsında simgelenen bu yeni yaklaşıma Fahd'ın yanıtının çok açık ve gösterişli olduğunu, kendisinden hep bir şeyler istenmeyi beklemiş Fahd'ın Evren'e ne yapacağını bilemediğini, büyük itibar gösterdiğini sergilemek için protokol kurallarını bir yana ittiğini, Evren'in de buna sıcak bir şekilde yanıt verdiğini ve böylece yakınlaşmanın bir çığ gibi gösterişli bir şekilde geliştiğini de ifade eden Kışlalı; “bütün bu yakınlaşma ve dostluk havasından eskinin ucuz beklentilerini çıkarmamak gerek. Bununla birlikte Evren heyetinin buradan önemli adımlar atmış olarak dönmesi kuvvetli bir olasılık” demiştir (Kışlalı, Hürriyet, 24 Şubat 1984:13).

Geziyle ilgili görüşlerini Riyad'dan yazan, Tercüman Gazetesi'nden Kenan Akın ise, iki lider arasında mutabakat sağlandığı yeni bir dönemin başladığını ifade etmiştir (Tercüman, 24 Şubat 1984 Cuma:6).

2. 5. Evren'in Basın Toplantısı

Kral Fahd'ın resmi konuğu olarak Suudi Arabistan'ı ziyaret etmekte olan Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 25 Şubat'ta Cidde'ye geçmeden önce Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud El Faysal bin Abdülaziz ile bir saat kadar görüşmüştür. Daha sonra bir basın toplantısı düzenleyen Evren, Türkiye'nin Orta Doğu başta olmak üzere İslam âleminin karşı karşıya bulunduğu sorunlar hakkındaki görüşlerini anlatmıştır. Misafir Sarayı'nda yerel saatle 09.00'daki basın toplantısında sözlerine, şahsına ve Türk heyetine karşı Suudi Arabistan'da gösterilen hüsnükabul ve misafirperverlikten duyduğu memnuniyeti dile getirerek başlayan Kenan Evren, “Ortadoğu'da istikrarsızlığın en büyük kaynağı, tek taraflı emrivakilerle gerginliği arttıran İsrail'dir” demiş ve Türkiye'nin, Ortadoğu sorununun ancak İsrail'in 1967 savaşından sonra işgal ettiği Kudüs dâhil tüm Arap topraklarından çekilmesi ve bağımsız devlet kurma hakkı da dâhil Filistin halkının tüm meşru ve vazgeçilmez haklarının tanınması ile çözülebileceği kanısını taşıdığını ifade etmiştir (Hürriyet, 25 Şubat 1984 Cumartesi:13; Tercüman, 25 Şubat 1984 Cumartesi:10; Milliyet, 25 Şubat 1984 Cumartesi:6).

Türkiye'nin İslam Konferansı içinde başarılı çalışmalar yapılması için her türlü çabayı sarf etmeye hazır olduğunu kaydeden ve Ortadoğu'da istikrarı sağlamak için İslam ülkelerine birlik çağrısında bulunan Evren, İslam zirvesinde, KKTC'ye gösterilen desteğin memnuniyet verici olduğunu da sözlerine eklemiştir¹ (Hürriyet, 25 Şubat 1984 Cumartesi:13).

Konuşmasının son bölümünde Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilere değinen Evren, sözlerini şöyle tamamlamıştır:

“Majeste Kral Fahd ile iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler üzerinde de durduk. Türkiye, önemli aşama kaydetmiş sanayisiyle, gelişmekte olan bir teknolojiye ve büyük bir ekonomik potansiyele sahiptir. Bugün dünyada kendini ispatlamış olan Türk inşaat

¹ Suudi Arabistan'ın Kıbrıs Meselesinde Desteği ile ilgili olarak bkz. Abdullah Bin Hacis Eş Şemri (Çev. Mustafa BOSTANCI) “Kıbrıs Sorununun Kral Halid Bin Abdülaziz Döneminde Türk Suud İlişkilerine Yansıması(1975-1982)”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C.X, S.2, s. 61-80.

sektörü Suudi Arabistan'ın altyapı, tarım ve sınai kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesine daha fazla katkıda bulunmaya hazırdır. Ayrıca Türkiye'nin tarımsal ve sınai üretiminin Suudi Arabistan piyasasının ihtiyaçlarına son derece uygun bulunduğu ve mevcut potansiyelin ışığında, Türk-Suudi ticari ilişkilerinin en azından bugünkünün birkaç misli bir hacim kazanması gerektiği düşüncesindeyiz. Suudi Arabistan'la ilişkilerimizin mükemmelliği, bu ziyaretle bir kere daha teyit olmuştur. Türk-Suudi dostluğunun, sadece iki dost ve kardeş ülkenin değil, bütün bölgenin çıkarları yararına olduğu inancındayız" (Tercüman, 25 Şubat 1984 Cumartesi:10; Hürriyet, 25 Şubat 1984 Cumartesi:13).

2. 6. Evren'in Umresi ve Medine Ziyareti

Basın toplantısından sonra, Misafir Sarayı'nda Kral Fahd ile resmi ziyareti çerçevesinde bir saat kadar baş başa görüşen, ardından da Fahd ile birlikte Riyad Kral Halid Havaalanı'na gelen Cumhurbaşkanı Evren, düzenlenen askeri törenden sonra Kral Fahd'ın özel uçağı ile Cidde'ye gitmiştir. Cidde'de bir süre dinlendikten sonra karayolu ile Mekke'ye geçen Evren, burada olağanüstü güvenlik önlemleri arasında ihram giyip Kâbe'yi tavaf etmiş ve umre yapmıştır. Evren, ziyaretin ardından tekrar Cidde'ye dönmüştür (Hürriyet, 25 Şubat 1984 Cumartesi:13; Milliyet, 25 Şubat 1984 Cumartesi:6).

Evren ayrıca kaldığı Misafir Sarayı'nda İslam Konferansı Genel Sekreteri Habib Şatti'yi, ardından da İslam Kalkınma Bankası Governörü Ahmet Muhammed Ali'yi de kabul etmiştir (Hürriyet, 26 Şubat 1984 Pazar:13; Tercüman, 26 Şubat 1984 Pazar:9). Aynı gün Medine'ye geçen Evren, Hz. Muhammed'in mescidine gitmiş, mescidi baştanbaşa dolduran cemaatle birlikte öğle namazını kılmıştır. Evren daha sonra Hz. Muhammed'in kabrini de ziyaret ederek dua etmiştir (Tercüman, 26 Şubat 1984 Pazar:9). "El Medine" Gazetesi, Evren'in Medine ziyaretini birinci sayfadan ve resimli olarak verirken, "Evren Medine-i Münevvere'yi ziyaret etti" başlığını kullanmıştır. "Saudi" ve "El Yorum" Gazeteleri de Medine ziyaretini ön plana çıkarmışlardır (Tercüman, 27 Şubat 1984 Pazartesi:10). Evren'in, bu ziyaretin ardından yurda döneceği bildirilmiştir (Hürriyet, 25 Şubat 1984 Cumartesi:13).

2.7. Evren'in Türkiye'ye Dönüşü ve Ziyarete İlişkin Açıklamaları

Suudi Arabistan'a yaptığı beş günlük ziyareti tamamlayarak 25 Şubat akşamı saat 17.20'de beraberindeki heyetle birlikte yurda dönen ve Esenboğa Havaalanında devlet yetkilileri tarafından karşılanan Evren (Hürriyet, 26 Şubat 1984 Pazar:13), "iki ülkenin bölgede, ölçülü ve dengeli politikalarıyla istikrar unsuru olmaya devam ettiklerini ve olmaya devam edeceklerini" bildirmiştir. Evren, Suudi Arabistan'da hüsnü kabul ve büyük bir anlayışla her kademede büyük bir ilgiyle karşılaştıklarını söyleyerek, "Türk ve Suudi firmalarının katılacağı ortak bir yatırım şirketi kurma fikrinin olumlu karşılandığını" da sözlerine eklemiştir (Tercüman, 26 Şubat 1984 Pazar:9).

Ayrıca, "Bölgede barışı sağlamak amacıyla Fahd bin Abdülaziz'in gayretlerini bildiğini, Kral'ın bu konudaki değerlendirmelerini öğrenmek ve görüşlerinden istifade etmek fırsatını bulduğunu" belirten Evren, konuyla ilgili olarak "iki ülkenin tutum ve yaklaşımlarının büyük benzerlik gösterdiğini" de kaydetmiştir.

Cumhurbaşkanı Evren, son üç yılda iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin tatmin edici seviyeye ulaştığını, ancak en son raddeye gelmediğini hatırlatmış, ticari mübadelelerin ve temasların arttırılacağını, Türk ve Suudi firmalarının ortak bir yatırım şirketi kurmaları için gerekli hazırlıkların başladığını da bildirmiştir (Hürriyet, 26 Şubat 1984 Pazar:13).

Evren ayrıca, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin İslam camiasının birer aktif üyesi olduğunu belirterek, Türkiye'nin çok istediği Arap-İslam birlik ve beraberliğinin henüz arzu edilen ölçüde sağlanmadığını, Türkiye'nin İslam âlemine, Arap kardeşlerine ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerine büyük önem verdiğini altını çizmiştir. Kenan Evren bu açıklamasında

öne çıkardığı kavramlarla bir bakıma geleneksel Türk dış politikasındaki değişimi de gösteriyordu (Fırat & Kürkcüoğlu, 2008:126).

Hürriyet Gazetesi'nin bildirdiğine göre, Evren'in Suudi Arabistan ziyareti tam bir sürpriz ile neticelenmiştir. Suudi Kralı Fahd, Türk heyeti Riyad'dan ayrılmadan önce havaalanında Evren ile yaptığı görüşmede iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarını ifade etmiştir. Bir diplomatik kaynağın açıkladığına göre, Kral Fahd Evren'e, Türkiye'nin ilgilendiği 400 milyon dolarlık "program kredisi" ile 350 milyon dolarlık "proje kredisi"nin gerçekleştirilebileceğini söylemiştir (Hürriyet, 26 Şubat 1984 Pazar:13).

Milliyet Gazetesi'ndeki "gezi neler getirdi" başlıklı haberde ise, 250 milyon dolar gecekondü kredisi verilmesinin ilkesel açıdan benimsendiği, 450 milyon dolarlık program kredisinin Mart ayı içinde kesinleşmesinin kararlaştırıldığı, Suudi Arabistan'ın yiyecek ithalatının bir milyar dolarlık bölümünün Türkiye'den sağlanması olanağının belirdiği ve Suudi işadamlarının Türkiye'deki şirketlerin hisse senetlerini satın alabilmesinin mümkün hale geldiği yazılmıştır (Milliyet, 27 Şubat 1984 Pazartesi:1).

Bu arada Mehmet Ali Kışlalı, Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud El- Faysal ile 45 dakika süren bir mülakat yapmıştır. Bu mülakatta, Cumhurbaşkanı Evren'in ziyaretinin, iki ülke arasındaki ilişkilere büyük bir itici güç getirdiğini özellikle vurgulayan Faysal, iki ülkenin her alanda işbirliği yapacaklarını, işbirliğinde engeller çıkarsa, bunların süratle ortadan kaldırılması için kararlı olduklarını ve bunun için gerekli siyasi istek, irade ve kararlılığın mevcut olduğunu söylemiştir (Hürriyet, 26 Şubat 1984 Pazar:13).

3. ZİYARETİN SONUÇLARI

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Suudi Arabistan'ı ziyareti iki ülkenin zaten iyi olan ilişkilerinin daha da güçlendirilmesi bakımından oldukça mühim bir ziyaret olarak değerlendirilebilir.

Bu ziyaret Evren ile Fahd arasında mutabakat sağlandığı yeni bir dönemin başlangıcı olmuş ve bir sonraki aşama olan pratik sonuçlar elde etmeye yönelik uygun bir ortam hazırlamıştır.

İkili ilişkilerin daha da geliştirilmesi üzerinde durulmuş, Lübnan'ın bütünlüğü ve bağımsızlığı, İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi gerektiği, Filistin halkının meşru haklarının tanınması konularında iki ülke arasında tam bir görüş birliği sağlanmıştır. Görüşmeler sırasında Türk heyeti, Kıbrıs'taki görüşmelerin ve KKTC ilanının sebeplerini birinci elden Suudi muhataplarına anlatma fırsatı elde etmiş ve Suudi Arabistan'ın Kıbrıs konusundaki dostane tutumundan duyduğu memnuniyeti de dile getirmiştir.

İki devlet başkanının bölgedeki durumla ilgili olarak yaptıkları görüşmelerin bölgedeki sorunların çözümünü açısından büyük önem taşıdığı muhakkaktır. İki ülke arasında imzalanan askeri eğitim ve öğretim alanındaki işbirliği antlaşması da geniş yankı yapmıştır. Bu anlaşma, Türkiye'nin İslam dünyasında ve bölgede varlığını hissettiren son derece önemli bir girişim olarak değerlendirilmiştir.

Ziyaret sırasında Kral Fahd'ın Kenan Evren'e yönelik diplomatik kuralları ve Suudi geleneklerini aşan yakınlığı, görüşmelerin seyrinin olumluluğu yanında, iki ülke arasındaki işbirliği hususunda hızlı ve çabuk karar alma umudunu da güçlendirmiştir.

Suudi Arabistan'ın en büyük nişanı olan ve şimdiye kadar hiçbir devlet başkanına verilmediği söylenen "Abdülaziz Nişanı"nın Evren'e verilmesi de son derece önemlidir. Aslında dış politikaları bakımından birbirlerine çok yakın ve tarihten gelen bir bağlılıkla birbirlerini dost ve kardeş kabul eden Türkiye ile Suudi Arabistan arasında böylesine bir

ilişki, böyle bir bağ normal karşılanmalıdır. Türkiye'nin Ortadoğu'da güçlü bir denge unsuru oluşunun başta Suudi Arabistan olmak üzere dost ülkeler tarafından memnunlukla karşılanması da mühimdir.

Diğer taraftan, Evren'in ziyaret sonunda, her iki ülkenin İslam camiasının birer aktif üyesi olduğunu öne çıkarması, Arap-İslam birlik ve beraberliğinden söz etmesi, İslam âlemine ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerine büyük önem verdiğini belirtmesi, geleneksel Türk dış politikasındaki değişimi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Ayrıca, Kenan Evren tarafından Türkiye'ye davet edilen Fahd'ın, bu daveti memnuniyetle kabul ettiği ve ziyaret tarihinin daha sonra saptanacağı da açıklanmıştır.

Ziyaret sırasında Türk heyetinin gösterdiği değişik yaklaşım da Suudiler nezdinde son derece olumlu bir karşılık bulmuştur. Kendilerinden hep bir şeyler istenmeyi beklemiş Suudilerden kredi talep etmek yerine ticari ilişkileri arttırıcı, Suudi pazarında Türkiye'ye daha fazla pay ayrılmasını talep eden bu yeni yaklaşım, iki ülke arasında daha sağlıklı münasebetler tesis edilmesi bakımından oldukça ehemmiyetli bir husustur. Cumhurbaşkanı Evren'in şahsında simgelenen bu yeni yaklaşımla Evren heyetinin Suudi Arabistan'dan önemli adımlar atmış olarak döndüğü değerlendirilmeleri de yapılmıştır.

Türkiye'nin Suudi Arabistan'la ilişkilerinin mükemmelliği, bu ziyaretle bir kere daha teyit edilmiş ve Türk-Suudi dostluğunun, sadece iki dost ve kardeş ülkenin değil, bütün bölgenin çıkarına olduğu bizzat gösterilmiştir.

KAYNAKLAR

- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Barlas, M. (21 Şubat 1984 Salı). Türkiye'nin Beklediği. *Milliyet*: 1.
- Demiray, M. (2002). *Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları*, Türkler, Cilt: XVII, Ankara: 291-300.
- Ed-Dakuki, İ. (1995). *Nahve Hittatı'n Cediti'n Lit'taharuki Alel Mustavel İlamî Vet-Terbevi Li-Tagyiri Sureti'l Arabi Fil Kütübil Medresiyeti ve Vesaili'l İlamî't-Türkiyeti* (Türk Medyasında ve Okul Kitaplarında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğitim ve Enformasyon Düzeyinde Yeni bir Hareket Planına Doğru), *El Alakatü'l Arabiyyetü Et-Türkiyye, Hıvarun Müstakbeliyyün*, Merkez-i Dırasatı'l Vahdeti'l Arabiyyeti, Beyrut, Kanun-ı Sani/Ocak.
- El-Casir, M. T. (2002). *Türkiye-Meydanu's-Sıra'i Beyne's-Şark Ve'l Garp*, Darü'l Fıkr Yayınları, Dımaşk.
- En-Naimi, A. N. (1995). El-Ususül-Vakiyye, Li Mustakbelil Alakatül Arabiyye-Et-Türkiyye (Türk-Arap İlişkilerinin Geleceğinin Gerçeğe Dayalı Esasları), *El Alakatü'l Arabiyyetü Et-Türkiyye, Hıvarun Müstakbeliyyün*, Merkez-i Dırasatı'l Vahdeti'l Arabiyyeti, Beyrut, Kanun-ı Sani/Ocak.
- Ersoy, H. & Ersoy, L. (2002). *Küreselleşen Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eş Şemri, A. B. H. (2016). Kıbrıs Sorununun Kral Halid Bin Abdülaziz Döneminde Türk Suud İlişkilerine Yansımaları(1975-1982). (Çev. Mustafa Bostancı). *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. X, S. 2: 61-80.
- Ferhavi, F. (2012). Türk-Arap İlişkilerinin Gelişme Dönemleri: Kopukluktan Krizleri İdare Etmeye, Arapça'dan Çeviren: Nazly W. Omer, *USAK Stratejik Gündem*, Erişim Tarihi: 21.03.2012, www.usakgundem.com.

**TÜRK- SUUD İLİŞKİLERİNE KATKISI BAKIMINDAN CUMHURBAŞKANI KENAN
EVREN'İN SUUDİ ARABİSTAN ZİYARETİ (21-24 Şubat 1984)**

Fırat, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2008). *Orta Doğu'yla İlişkiler, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*. Ed. Baskın Oran, C.I, İstanbul: İletişim Yayınları, 615-635.

Gönlübol, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (1996). *1973-1983 Dönemi Türk Dış Politikası, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 543-608.

Hasgüler, M. & Uludağ, M. B. (1999). Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu. *İktisat Dergisi*, S. 386: 27-36.

Hürriyet

Kışlalı, M.A. (1984). Evren'in Değişik Yaklaşımı, *Hürriyet*, 13. 24 Şubat 1984 Cuma.

Martin, L. G. (2002). Türkiye ve Günümüzde Orta Doğu: Ulusal Güvenlik Anlayışı, Çev.Banu Bektaş, *Türkler*, C. XVII, Ankara: 224-232.

Milliyet

Oran, B. (2008). *1980-1990 Döneminin Bilançosu, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, C. II, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tercüman

Tezcan, E. (2008). "1980-1999 Döneminin Dış Politika Sorunları", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Ed.Haydar Çakmak, Ankara: Barış Platin Yayınları, 729-737.

Türkmen, İ. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası*, Bilgesam, İstanbul.

Yağbasan, M. & Günek, A. (2010). "Arap Medyasında Türkiye'nin Değişen Algısı", *Yeditepe University, Global Media Journal-Turkish Edition*, Bahar, C. I, S. I, İstanbul: 125-151.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren Umre esnasında Kâbe'de Hacer-i Esved'i selamlarken